

Teoretické myslenie modernizmu na Slovensku

Textová analýza hodnotiacich a teoretických článkov časopisu Slovenský staviteľ 1931-1942

Theoretical Thinking of Modernism in Slovakia

Textual Analysis of the Critical and Theoretical Articles from the Magazine Slovenský staviteľ
(Slovak Builder)

MATÚŠ DULLA

The basic theoretical and conceptional ideas of Modernism were born in the European cultural centres. Slovakia had been very close to them. The main contribution came from the neighbouring and unusually grown up Czech architectural thinking. Slovakia had somewhat peripheral character. The sphere of theoretical interests was here comparatively limited. Nevertheless it is interesting to see the specifics and the development of the theoretical thinking of Slovak architects in the framework of Modernism.

For an object of our research we have chosen the magazine Slovenský staviteľ (Slovak Builder) 1931-1942. It was the main periodical that reflected the problems of architecture and its theoretical background at that time.

We made textual analyses of the main articles of all the volumes of the magazine. We have extracted the key words from the articles. We have combined them according to the relation to the groups, which are 21. Finally we have placed them into four big fields: modernity, hygiene, purposes and aesthetics. At last we have made tables of time and frequencies of appearance of the different fields and groups of key words. When we notice the using of key words in the different volumes we see (Graph No 1) that the first two thirds of the third period (up to 1937) were better than the last third, according to the number of words. The richest were the year issues 1932 and 1934 (with 7 articles, each), followed by 1937. From the point of view of presence of theoretical articles the richest was the second third of the 30s.

The contributions, published at that time were giving basic thought about the modern architecture and town

planning. It is obvious from them that modern principles had been settled in Slovakia at that time and the principles of modernism were generally considered as correct. That is why was clearly defined a separate groups of key words, that we have called "our backwardness". From the order of the different fields of key words according to the year of publication (Graph No 3) we can observe again the general falling down of each field, until the poor last three years of publication were reached. The field "hygiene" is on the first place, according to the appearance during the first two years. The field "purpose" occupies almost all the time second place. "Aesthetics" is first at the beginning, but in 1933 and 1934 in on the last place. In the middle of the period the frequency of appearance of the key words in this field increases and in 1935 and 1937 is first. The field of key words, that we named as a whole "modernity" fluctuated an our order. At the end of the first third of the period it came in 1934 just for once on the first place. "Modernity" in the second half of the 30s. stayed, in fact, permanently on the last place.

If we want to estimate the preferences the magazine had devoted to the different buildings, we must put on the first place the Municipal Savings Bank in Bratislava by J.Tvarožek. Among the key words dominate: "progres in the development of Slovak architecture", "joining the new", "realization of the unexamined values", "future belongs to fuktionalism", "form of city buildings", "considerable effect of the glass facade". Some contributions, dealing with the Headquarters and Agricultural Bank in Bratislava by E.Belluš have similar positive coments, with well-informed stressing on the synthesis of new and the

Ing.arch.Matúš Dulla,CSc.(1950) ÚSTARCH SAV, Dúbravská cesta 9, 842 20 Bratislava, ČSFR

He studied architecture on the Slovak Technical University in Bratislava. Now he is working as a scientist in the Institute of Construction and Architecture of Slovak Academy of Sciences. He is specialized in the theory of town-planning and critics of Slovak contemporary architecture.

He lectures the development of architecture on the Slovak Technical University

proved historical. Third is the dormitory and canteen Lafranconi in Bratislava by K.Šilinger.

The chosen method of textual analysis by means of key words reflects well the register of notions of that time, the content preferences and the displacement of the gravity centre of the theoretical thinking in time. The magazine Slovenský staviteľ reflects very well the process of strengthening of the modern architecture in Slovakia in the 30s. All the time practically, but especially in the beginning of the 30s, a bunch of words had appeared very often, dealing with health, hygiene, working process and with the course of development, the attention was moved in other directions - to the meanings that enriched functionalism with historically proved principles of architecture ("harmony", "beauty", "harmoniousness", "taste"). After that, bigger representation had words, with the visible look of architecture was depicted. The planning was understood as a mean of forcing the modernism to the construction of cities. The call for planning was most urgent at the end of the publishing of the magazine, at the time of establishing of the totalitarian Slovak state.

Slovenský staviteľ was mostly initiative in the middle third of its publishing period, i.e. about the half of the 30s. At that time a certain block of theoretical articles appeared on its pages. With the diversion from political freedom and democracy, came also a decline of the theoretical thinking.

Moderná architektúra a teoretické myslenie

Moderná architektúra¹⁾ ako zásadný prelom do histórie, musela mať silné teoretické zázemie. Bez neho by sa jej nepodarilo víťazné ťaženie, ktoré zaznamenala v 30. a 40. rokoch 20. storočia. Teória obsiahnutá v manifestoch, programoch, revolučných výzvach, článkoch, vedeckých štúdiách a v autorských krédach bola často radikálne iná ako vtedajšie pomery. V utopickosti a ideálnosti teoretického myslenia však spočíval silný duchovný náboj ideológie moderny.

Súčasníci výrazne pociťovali tento veľký rozdiel medzi praxou a teóriou. Jednoznačne ho považovali za handicap aktuálnej praxe²⁾. Takýto stav ich ďalej podnecoval k tomu, aby rozvíjali samostatné teoretické myslenie, často spojené s nádejami v revolučnú zmenu spoločenských pomerov.

Základné teoreticko-koncepčné myšlienky moderny sa rodili v kultúrnych centrách Európy. Slovensko bolo v ich tesnej blízkosti. Prispelo k tomu najmä susedstvo neobyčajne vyspelého českého architektonického myslenia.

Slovenské pomery mali viac periférny charakter. Sféra teoretického záujmu tu bola pomerne obmedzená. Napriek tomu je zaujímavé všimnúť si, aké podoby malo a akým vývojom prešlo teoretické myslenie slovenských architektov v rámci modernizmu.

Časopis Slovenský staviteľ

Za objekt nášho výskumu sme zvolili revue Slovenský staviteľ. Bolo to hlavné periodikum, ktoré v danom období reflektovalo problematiku architektúry a jej teoretické pozadie. Slovenský staviteľ vychádzal od roku 1931 do roku 1942³⁾. Bol časopisom, ktorý odrážal predovšetkým záujmy slovenskej obce staviteľov a architektov⁴⁾ so všetkými jej kladmi a nedostatkami. Jeho prvoradou úlohou bola odborná staviteľská publicistika. Najviac pozornosti venoval informáciám, potrebným pre vnútorný život a obranu stavovských záujmov tejto obce. V situáciách, keď sa prejavili odlišné záujmy staviteľov a architektov, priláhal sa na stranu staviteľov⁵⁾. Napriek tomu mal väčšinu času v podtitule vždy na prvom mieste uvedené, že je to revue architektúry a skutočne prinášal hodnotenia špičkových dobových architekturných nielen po staviteľskej, ale aj po architektonickej stránke.

Textová analýza kľúčových článkov

Pri analýze textov sme sa sústredili na obsahovú analýzu dobového vyjadrovania. Základné rámcové metodologické východiská nám poskytli práce o frekvencii jazykových prvkov, ktoré sa v modernej jazykovede sústreďujú na hlbšiu štylistickú analýzu textu⁶⁾.

Podrobili sme textovej analýze ťažiskové články všetkých ročníkov časopisu Slovenský staviteľ⁷⁾. Pod ťažiskovými článkami (resp. súbormi článkov o jednom architektonickom diele) sme rozumeli také, ktoré obšírnejšie hodnotili význačnú architektonickú realizáciu (zriedkavejšie projekt, spravidla súťažný), alebo sa zaoberali teoretickým problémom architektúry, či urbanizmu a zaberali v časopise dve, alebo viac strán.

Z ťažiskových článkov sme vybrali kľúčové slová (častejšie to bola skupina slov, podstatné meno s prívlastkami, niekedy výrok a pod.), ktoré najlepšie charakterizujú ich obsah a ktoré majú priamy alebo sprostredkovaný hodnotiaci charakter. (Napríklad "vevidaný výtvar súdobého funkcionalizmu", resp. "záhradné zastavenia" - čím sa rozumela hodnota vysoko pozitívna.) Spolu bolo takýchto kľúčových slov 492. Frekvencia ich výskytu bola v rôznych článkoch rôzna. Pretože vybraných ťažiskových

1. Mestská sporiteľňa v Bratislave (J. Tvarožek, 1932).
1. The city savings bank in Bratislava (J. Tvarožek, 1932).

2. Družstevné domy v Bratislave (E. Belluš, 1935-1939).
2. Cooperative houses in Bratislava (E. Belluš, 1935-1939).

článkov (súborov) bolo 38, priemerne na jeden pripadalo 13 kľúčových slov.

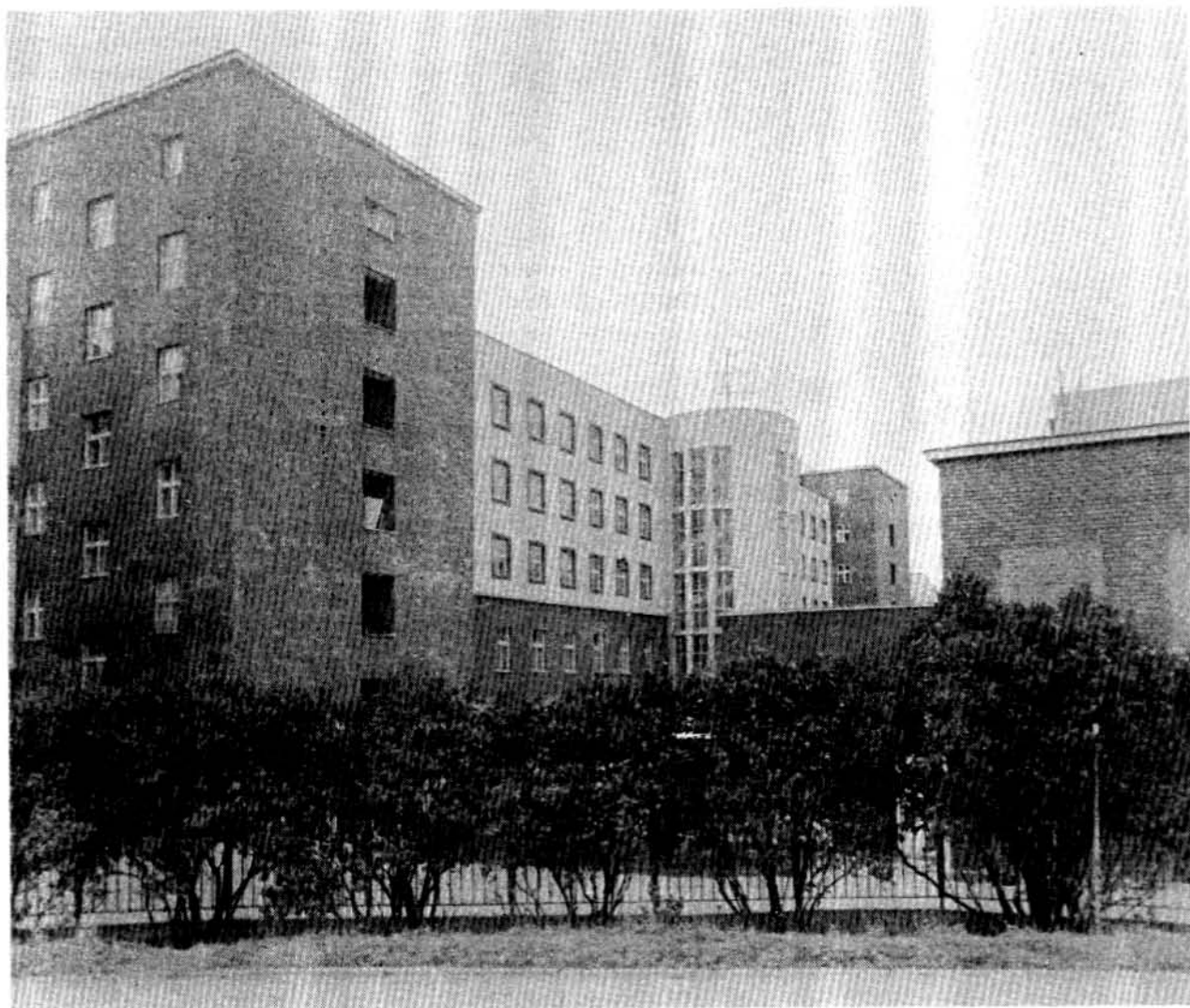
Kľúčové slová nezachytávajú celý obsah článkov. Pozornosť sme venovali iba tým častiam textu, ktoré sa priamo či sprostredkovane venovali hodnoteniu architektúry v širokom zmysle slova. Neexcerpovali sme ich z popisov dispozície, z konkrétnych údajov, z popisov reálií, z textov staviteľského charakteru a z najvšeobecnejších úvodných textov.

Združili sme ich podľa obsahovej príbuznosti do skupín, ktorých je spolu 21. Tie sme nakoniec spojili do štyroch veľkých oblastí:

oblasť	skupina ⁸⁾
a) MODERNOSŤ	1. modernosť 2. sociálny obsah 3. naše zaostávanie 4. budúcnosť, ciele, ideály 5. plánovitosť
b) HYGIENA	1. slnko, vzduch, vetranie, osvetlenie, hluk 2. prostredie, okolie 3. hygiena, zdravie 4. svetové strany 5. zeleň, záhrady
c) ÚČELNOSŤ	1. prevádzka, dispozícia, 2. pôdorys 3. účelnosť, celková hodnota 3. komfort, priestrannosť 4. technická vyspelosť, organizácia, hospodárnosť
d) ESTETIKA	1. estetickosť, kompozícia, krása, vkus 2. forma, tvar, proporcia 3. reprezentativnosť, monumentálnosť, jedinečnosť 4. vzhľad, dojem, výraz 5. sloh, štýl 6. jednoduchosť, jednota 7. spôsob architektonického riešenia

Napokon sme spracovali časové rady a frekvenckiu výskytu jednotlivých oblastí a skupín kľúčových slov tabuľkovo a graficky (grafy 1až4).

Pri použití metódy textovej analýzy pomocou kľúčových slov sme vychádzali z toho, že pri dostatočne veľkom počte prípadov je možné štatisticky objektívne popísať obsahovú orientáciu a preferencie v tom ktorom období. Výsledky výskumu ukázali, že rozsah skúmaného súboru (takmer 500 slov) a dĺžka obdobia (10 rokov) sú štatisticky postačujúce a umožňujú hodnoverné zovšeobecnenie poznatkov. Autori článkov používajú vybraný dobový register pojmov, ktorými vyjadrujú tie hodnoty (kladné i záporné), ktoré sú v danom čase dominantné. Je ich možné štatisticky identifikovať aj napriek konkrétnej a špeciálnej zameranosti jednotlivých príspevkov. Dobovo aktuálne slová sa v nich zákonite objavujú všade tam, kde autori pristupujú k nejakému hodnoteniu. Súčasne sa dá, keď sa rozloží zisťovanie kľúčových slov do dostatočne dlhého

3. Vysokoškolský internát a menza Lafranconi (K. Šilinger, 1930).
3. College boarding school and canteen Lafranconi (K. Šilinger, 1930).

časového radu, popísať presúvanie ťažiska pozornosti medzi oblasťami.

Tak sa napríklad ku koncu desaťročia, po období hospodárskej krízy, čoraz viac zdôrazňujú pojmy zo skupiny "plánovitost", ako napr. "upravovací plán", "zámerné plánovanie", "plánovité hospodárstvo". Napokon to v štyridsiatych rokoch vyústilo, pod nemeckým vplyvom, až do takýchto teoretických názorov: (Slovenský staviteľ 11, 1941) "Urbanisti majú jednotný náhľad v tom, že odtiaľto musí sa stavebník podrobiť vôli celku a že jednotlivec musí stavať tak, ako si to žiada vopred vypracovaný plán. Prvou podmienkou pre uskutočňovanie takejto plánovitej výstavby miest je poslušnosť a dobrá vôľa." (s. 285).

Charakter teoretického myslenia moderny na Slovensku

Časopis Slovenský staviteľ začal v prvých troch ročníkoch uverejňovať ťažiskové príspevky, ktoré komplexne hodnotili najvýraznejšie architektonické diela¹⁰⁾. V polovici 30. rokov publikoval aj sériu teoretických článkov¹¹⁾ (1934-1937) súčasne s kompaktným blokom príspevkov zameraných na urbanizmus¹²⁾ (1934-1936). Tri štvrtiny z týchto urbanistických článkov mali teoretický charakter. V záverečnej perióde sa už v časopise teória a urbanizmus neobjavovali.

Keď si všimneme zastúpenie ťažiskových článkov v jednotlivých ročníkoch, vidíme (graf 1), že prvé dve tretiny

4. Družstevný obytný blok Avion Bratislava (J. Marek, 1931).

4. Cooperative housing Avion in Bratislava (J. Marek, 1931).

obdobia (do 1937) boli na tom čo do počtu článkov lepšie než tretina posledná. Najbohatšie boli ročníky 1932 a 1934 (po 7 článkov) a po nich 1937 (6). Ťažiskový článok absentoval r.1939. R.1938 a 1940 boli iba po dva.

Z hľadiska prítomnosti teoretických článkov bola najbohatšia druhá tretina tridsiatych rokov. Príspevky, ktoré časopis vtedy publikoval, prinášali zásadné myšlienky o modernej architektúre a urbanizme. Je z nich zrejmé, že moderné zásady už boli v tom čase na Slovensku pevne udomácnené a princípy moderny sa všeobecne považovali za správne. V pozadí textov bolo ani nie tak úsilie o dokázanie tejto správnosti, ako skôr nespokojnosť s rýchlosťou ich presadzovania na Slovensku. A. BALÁN napríklad píše: "Praktické využitie teórií o stavbe miest naráža na veľké ťažkosti, keď nechceme dochovaný obraz cez noc prevrátiť". (1934,s.363).

Preto sa aj jasne vyčlenila samostatná skupina kľúčových slov, ktorú sme nazvali "naše zaostávanie". Tu je

5. Okresná sociálna poisťovňa v Bratislave (A. Balán, 1939).

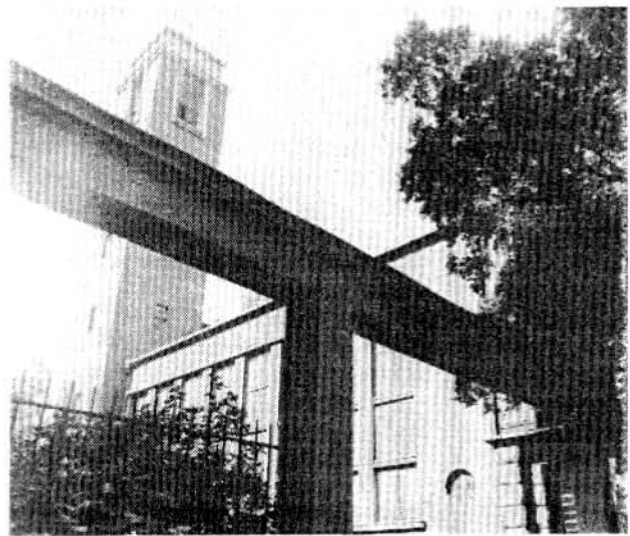
5. District social insurance company in Bratislava (A. Balán, 1939).

niekoľko charakteristických kľúčových slov z nej: "kopírovať, čo už inde jestvuje", "doháňať ostatný svet", "v urbanizme sme ďaleko za cudzinou", "u nás sme ideálu modernej architektúry veľmi vzdialení". Napriek sebakritickému charakteru svedčia však o tom, že ako ideál bola moderna v tom čase už jasne uznávaná. Priamo sa to napokon píše v článku (GŠ-VK) o bratislavskej mestskej sporiteľni v súvislosti s funkcionalizmom: "Nie je útopiou tvrdiť, že budúcnosť patrí funkcionalizmu, je pravda, že sme sa snáď pred dvoma desaťročiami smiali priekopníkom tohto hesla (Le Corbusier, Wright, Gropius, Loos, atď.), neverili sme v uskutočnenie nimi predložených plánov, dnes je tomu ale už celkom ináč." (1932, s.78).

Ako vyplýva z grafu 2, priemerný počet kľúčových slov na článok bol v prvej polovici vydávania časopisu pomerne vyrovnaný. Najvyšší bol v trochu atypickom ročníku 1937 (23) vďaka dvom príspevkom o bytovom stavebníctve v Bratislave (56) o Košiciach (50). Tieto priniesli aj rozsiahlejšie teoretické názory na bývanie.

Na konci obdobia prestávali byť príspevky obsahovo bohaté a počet vybraných kľúčových slov klesal. Zatiaľ čo v prvom roku pripadlo na článok (súbor) priemerne 20 slov, na konci obdobia to bolo už iba v r.1938-3, 1939-0 a r.1940-7.

Z poradia jednotlivých oblastí kľúčových slov podľa ročníkov (graf 3) môžeme opäť vidieť celkové klesanie každej oblasti až k chudobným posledným trom ročníkom. Dôležitejšie je tu však sledovať proporcie a najmä maximá jednotlivých oblastí. Oblasť "hygiena" je na prvom mieste vo výskyte v prvých dvoch rokoch. V ďalších rokoch je až tretia alebo posledná (1935,1940).

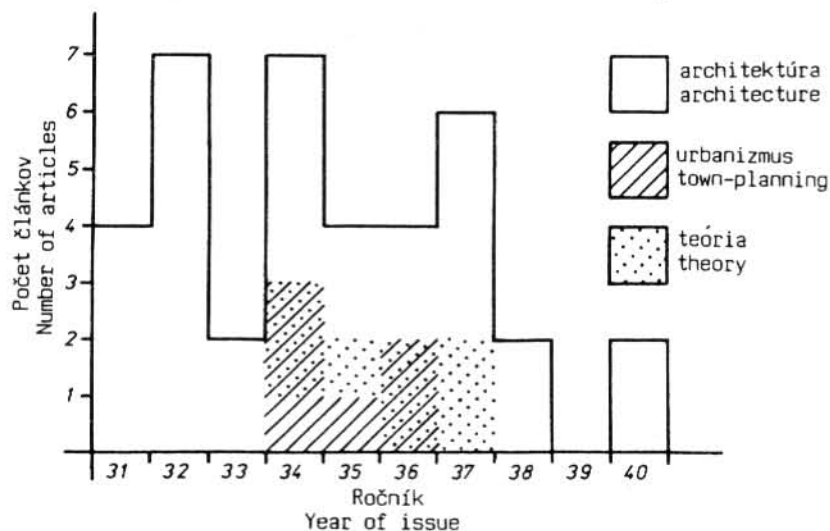

6. Evanjelický kostol v Bratislave (M: M: Harminec).

6. Evangelic church in Bratislava (M. M. Harminec, 1931).

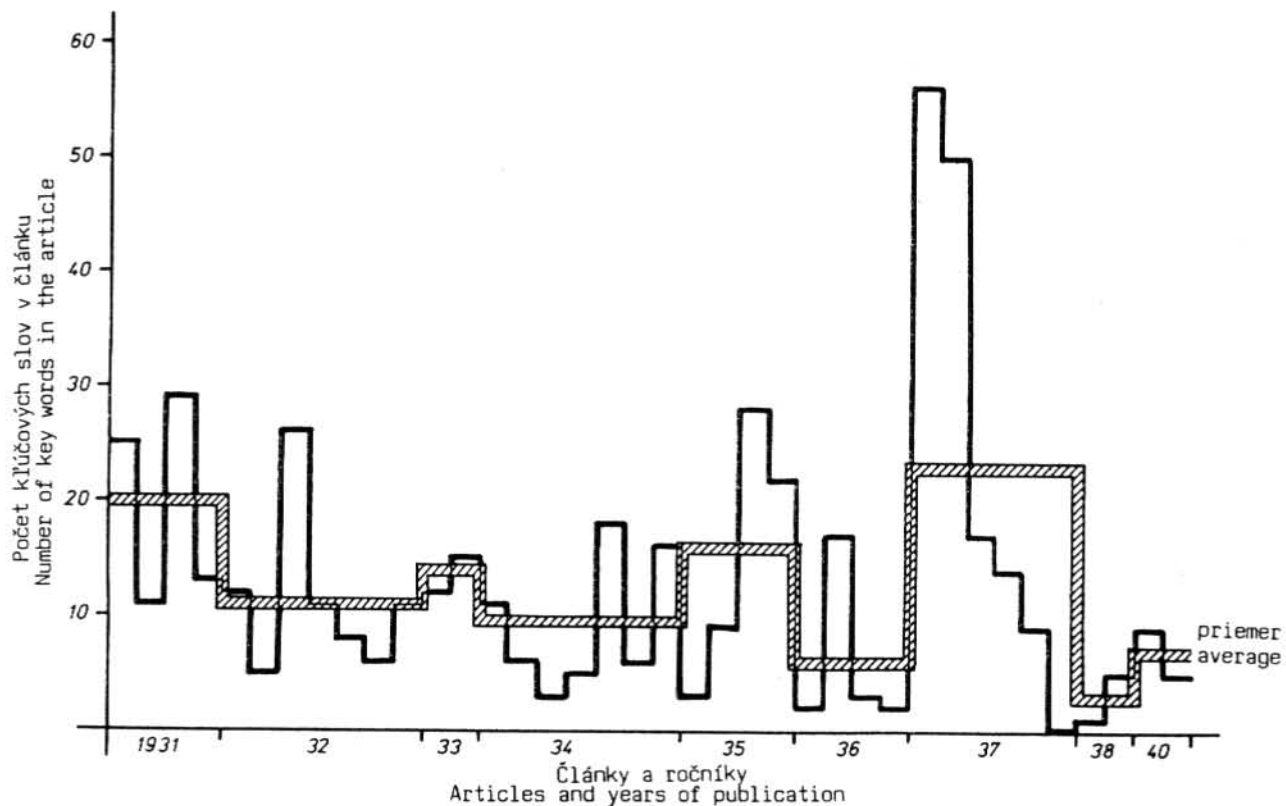
Oblasť "účelnosť" sa udržiava takmer celý čas na druhom mieste.

"Estetika" je spočiatku tretia, ale v rokoch 1933 a 1934 je až posledná. V strede obdobia sa však frekvencia kľúčových slov z tejto oblasti zvyšuje a v r.1935 a 1937 je v poradí prvá. V porovnaní s "hygienou" sa ponúka záver, že moderný architektonický sloh sa oveľa viac presadzoval a etabloval cez esteticky nešpecifické architektonické vlastnosti (hygiena, funkčnosť, účel). Architektonické formy s ich vlastnosťami estetickými vznikali akosi automaticky, mimo racionálnej a verbálnej reflexie. Až potom, keď už boli na viacerých stavbách realizované a všeobecne

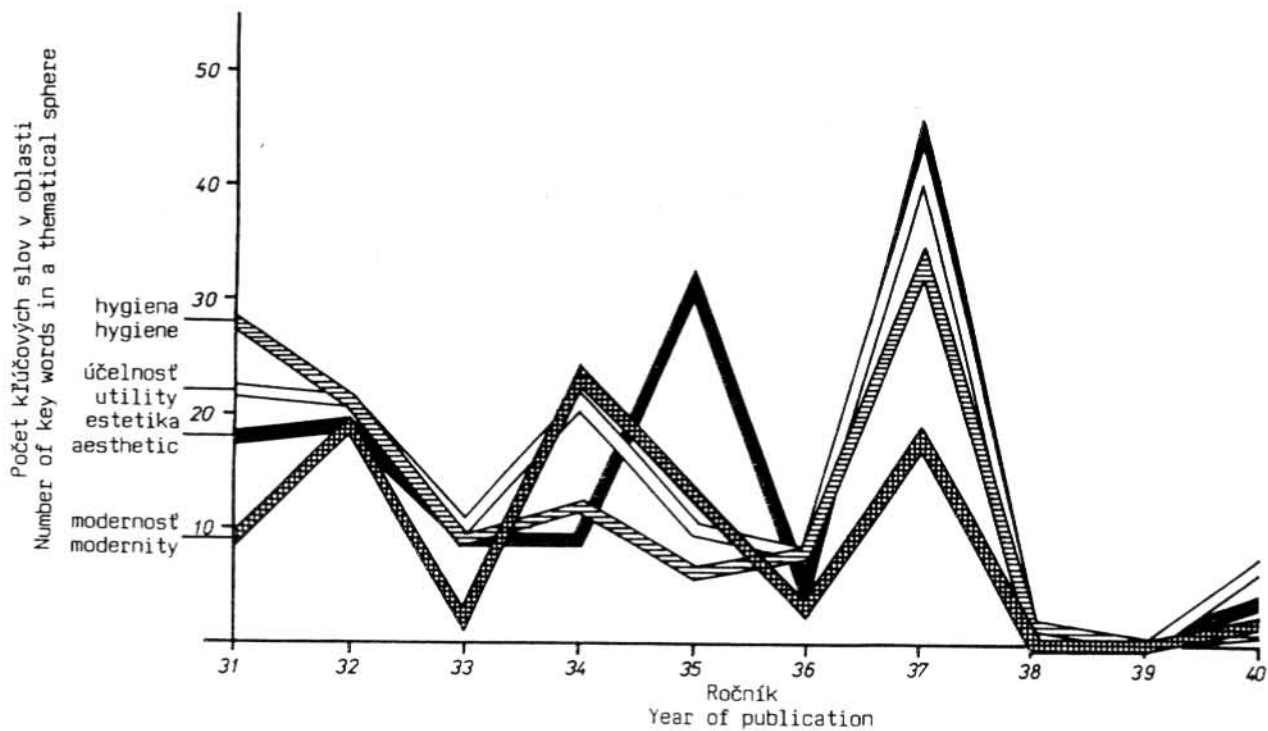
Graf 1. Počet a zameranie článkov v jednotlivých ročníkoch časopisu Slovenský staviteľ.

Graph 1. Number and orientation of articles in several volumes of the journal Slovenský staviteľ.

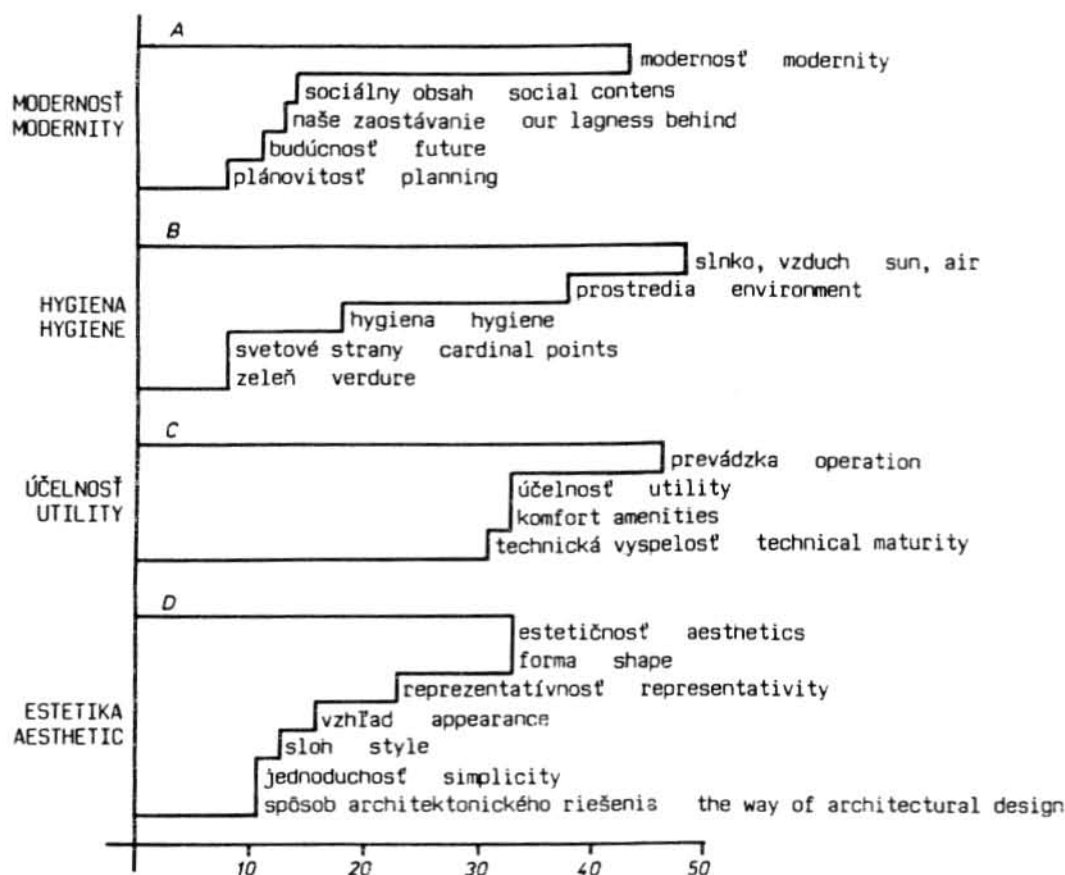
Graf 2. Počet kľúčových slov v jednotlivých článkoch podľa ročníkov.

Graph 2. Number of key words in several articles according to volumes.

Graf 3. Zastúpenie oblastí kľúčových slov podľa ročníkov.

Graph 3. Representation of several spheres of key words according to volumes.

Graf 4. Štruktúra skupín kľúčových slov.
Graph 4. The structure of the groups of key words.

viditeľné, začala sa o ich estetickú dimenziu viac zaujímať teória.

Oblasť kľúčových slov, ktorú sme nazvali súhrne "modernosť", v poradí dosť kolísala. Na konci prvej tretiny obdobia sa dostala v r. 1934 jediný raz na prvé miesto. Bolo to v čase, keď začínal časopis svoje najlepšie roky. V najostrejšom promodernistickom článku sa píše dokonca toto: "Preto ospevovanie krás baroka a historických slohov je prázdny a bezduchý atavizmus, a že si dali ľudia stredoveku deformovať bývanie umelcami nemôže byť smerodajné dnes. Práve tak nemiestne je brzdiť prirodzený rozvoj miest ochranou kdejakých "umeleckých" výtvorov, technicky podradných a umelecky z veľkej časti pochybných kvalít v prospech technicky vyspelých diel, činiacich zadosť požiadavkám, kladeným na ne." (J. ZEMÁNEK, 1935, s. 348).

"Modernosť" sa však už v druhej polovici 30. rokov dostala trvale na posledné miesto. V tom období sa v ča-

sopise už ojedinele objavovali aj konzervatívnejšie príspevky. Zo stavieb, ktoré viac ťažili z historických princípov, to bola napríklad budova bratislavskej univerzity od F. Krupku, o ktorej časopis referoval v roku 1937 (DOUŠA, J. s. 229-232 a 247-248).

Už aj skôr sa však vyskytli prezieravé články, ktoré naznačovali plodnosť a úspešnosť spájania moderných a historických princípov v záujme bohatšieho architektonického celku. Najvýraznejšie sa tieto názory prejavili v súvislosti s hodnotením Bellušových objektov Ústredného družstva a roľníckej pokladnice v Bratislave. L. HRDLÍČKA vtedy napísal: "Veďúca myšlienka dostáva výrazu aj v slohu a výstroji budovy. Sloh je moderný, ale nie bezmyšlienkovito revoltujúci, ako mnohé poprevratové stavby potierajúce všetko, čo bolo drahšie, očiam lahodiace, ozdobné, umelecké, len aby boli lacné a moderné. Sloh našej budovy je už slohom, plodom prebýjajúcim sa do nového staviteľského smeru, spoju-

júcim užitočné s krásnym, nové so starým a spočívajúcim na základoch a vývojových fázach staviteľstva až po starorímsky klasicizmus" (1935, s. 341-342).

Ak si podrobnejšie všimneme vnútornú štruktúru oblasti "modernosť" (graf 4) vidíme, že užšia skupina kľúčových slov "modernosť" je tu zastúpená najvýraznejšie. Vyskytujú sa tu kľúčové slová, ako "nové urbanistické názory", "nový štýl", "moderné prúdy", "moderná ojedinelá práca", "typ moderného bytu", "základné pojmy modernej architektúry", "školenie v smere modernom", "práce tvorené pudove v duchu dnešnej doby" a pod.

S chápaním moderny boli úzko spojené aj ideály sociálne, ktoré tvoria v tejto oblasti druhú najfrekvencovanejšiu skupinu. Z porovnávania slovenskej situácie s vyspelým zahraničím vyplynul už spomenutý výrazný trs slov "naše zaostávanie". Na ďalších miestach je v tejto oblasti ešte skupina pojmov, ktoré sa týkajú budúcnosti, cieľov a ideálov a skupina slov o plánovitosti a potrebe plánov a plánovania.

V druhej oblasti výrazne vedie skupina "slnko, vzduch", ktorá je súčasne najväčšou skupinou zo všetkých. Svedčí priam o posadnutosti modernej architektúry dobrou insoláciou a prevetrávaním. Ďalej je v poradí na druhom mieste skupina, ktorá hovorí o prostredí a okolí, po nej "hygiena", ďalej "svetové strany" a nakoniec "zeleň". Pomerne malý počet kľúčových slov týkajúcich sa zelene je prekvapujúci. Popri tom je tu veľmi častý výskyt kľúčového slova "záhrada" a jeho variantov. Zrejme sa vzťah k prírode dostatočne vyjadril cez slnko, vzduch, svetové strany a pod.

V tretej oblasti vedie, čo do počtu kľúčových slov, skupina "prevádzka". Sú tu napríklad slová "bezvadné riešenie pôdorysu", "čo najúčelnejší prevoz", "dráha práce sa nikde nekríži", "kúpeľný prevod", "výhoda dispozičného separovania", "moderná a pokroková dispozícia", alebo "jasná dispozícia bez jalových priestorov". Ďalej s odstupom nasledujú "účelnosť" a "komfort" a po nich "technická vyspelosť".

V poslednej - štvrtej oblasti - majú najväčšie zastúpenie skupiny "estetičnosť" a "forma". Prvá sa týka všeobecného estetického hodnotenia a princípov a sú v nej napríklad slová "jemné triedenie masy", "intimná teplota", "poľahodová koncepcia", "jednoduchá výprava budovy", "narušenie požiadavky kľudnej fasády" a podobne. V skupine "forma" sú napríklad "steny nahradené svetlom", "konfigurácia hmôt", "dekorované ulice".

Zaujímavé je, ako často sa používalo kľúčové slovo "reprezentatívnosť", ktoré je čo do výskytu na treťom

mieste. Vyplyvalo to z toho, že sa veľmi často stavali veľké verejné stavby, od ktorých sa táto vlastnosť očakávala.

Na ďalších miestach sú skupiny "vzhľad", "sloh", "jednoduchosť" a napokon "spôsob architektonického riešenia".

Ak budeme hodnotiť preferencie, ktoré venoval časopis jednotlivým stavbám, tak na prvé miesto treba zaradiť Mestskú sporiteľňu v Bratislave od J. Tvarožka. Autori článku (GŠ - OK) veľmi vyzdvihujú vyspelý funkcionalistický charakter tejto budovy a s prehľadom jej vymedzujú miesto v štýlovom prúde tej doby. Píšu: "Medzi chaotickým a nevykryštalizovaným pohybom rozličných izmov, formalizmu, architektonického nacionalizmu, konstruktivismu a kadejakých iných izmov, ktorých prvky sú roztrúsené po celej Bratislave, pridružil sa k zriedkavým zjavom hodný kúsok už spomenutého funkcionalizmu." (1932, s. 76) Medzi kľúčovými slovami dominujú: "pokrok vo vývoji slovenskej architektúry", "zápolenie o novoty", "uskutočňovanie nevyskúšaných hodnôt", "budúcnosť patrí funkcionalizmu", "tvárnosť veľkomestských budov", "značný efekt sklenenej fasády".

Podobne pozitívny komentár, so zdôraznením syntézy nového a osvedčeného historického, majú príspevky, ktoré recenzujú Ústredné družstvo a roľnícku pokladnicu v Bratislave od E. Belluša. Dá sa to vidieť napríklad z kľúčových slov "dojem skutočne ušľachtily", "umelecky najzávažnejšie", "spojenie nového so starým, užitočného s krásnym", "farebná harmónia", "šťastné proporcie", "veľkomestské merítko", "jasnosť pôdorysu" "združstevnený, nadaný a svedomitý mladý architekt E. Belluš", "nehnal sa ozlomkrky za novotami". Tretím je internát a menza Lafrancioni od K. Šilingera, ktorým bola venovaná séria článkov v prvom ročníku a ku ktorým sa ešte vrátil tretí ročník Slovenského staviteľa. Charakterizujú ho napríklad tieto kľúčové slová: "moderné vybavenie", "moderné prúdy", "požiadavky zdravia a hygieny", "separovaná špinavá práca" "luxus v priestore, sínci a vzduchu", "ohromný komfort", "rozmach architekta".

Na štvrté miesto by sme zaradili sanatórium Palace od M. M. Harminca. Rozsiahlejšiu pozornosť mu venoval časopis v prvom ročníku, skôr však pre jeho európsku jedinečnosť:¹³⁾ ("najväčšie a najmodernejšie sanatórium v Európe") a zdravotné zameranie, ktoré tak dobre vyhovovalo posadnutosti modernistického myslenia hygienou a zdravím. Svedčia o tom slová "dokonalý zreteľ na vzduchu a zdravie", "užívať slnečného svetla", "čo najväčšia hygiena a pohodlie", "široké, jasné, dobre vetrané chodby", "steny zachycujú hluk", "ruchu ušetrení".

Niektoré z ďalších stavieb boli popisované ich autormi, ktorí sa taktne zdržali celkového hodnotenia.¹⁴⁾

Diskusia

Nevýhodou uvedenej metódy je, že výber kľúčových slov môže byť zafarbený individuálnymi preferenciami autora analýzy. Na objektizovanie by bolo vhodné realizovať výber kľúčových slov viacerými nezávislými respondentami.

Ďalej sa niektoré časti článkov nedajú prostredníctvom kľúčových slov dobre excerptovať. Sú to napríklad popisy dispozície, pri ktorých sa nevyskytuje náležité všeobecne hodnotiace pomenovanie.

Počet vybraných článkov, kľúčových slov a dĺžka časového obdobia sú tesne nad spodnou hranicou štatistickej preukaznosti a považujeme ich teda vlastne za minimálne. Záleží to, pravda, od nahustenosti informácií v skúmanom periodiku. Vzhľadom na to, že Slovenský staviteľ venoval podstatnú časť svojho obsahu profesionálnym, praktickým a stavovským problémom staviteľskej obce, sa stalo, že v ročníku 1939 a aj v ročníku 1941 a 1942 nie sú žiadne články, ktoré by mohli byť predmetom našej architektonickej analýzy.

Záver z počtu kľúčových slov v jednotlivých skupinách treba robiť s rezervou, lebo skupiny sa vytvárali do istej miery aj podľa toho, aby obsahovali aspoň 10 slov¹⁵⁾. Napriek tomu však ukazujú aspoň zmeny poradia v čase, teda presuny v preferenciách jednotlivých oblastí pojmov (graf 3).

Kvôli kompletnosti názoru na teoretické myslenie by bolo vhodné preskúmať našou metódou aj druhý najvýznamnejší slovenský časopis o architektúre - Forum. Na širšiu komparáciu s českým myslením¹⁶⁾ by bolo vhodné spracovať metódou textovej analýzy pomocou kľúčových slov aj českú dobovú tlač a z nej osobitne články o architektúre na Slovensku.

Záver

Zvolená metóda textovej analýzy pomocou kľúčových slov dobre zachytáva dobový register pojmov, obsahovú preferenciu a presun ťažiska teoretického myslenia v čase. Pomocou nej sme preskúmali všetkých dvanásť ročníkov

časopisu Slovenský staviteľ, ktorý vychádzal v rokoch 1931 až 1942. Časopis dobre zachytáva proces upevňovania modernej architektúry na Slovensku v 30. rokoch. O jej zásadách sa vtedy už nepochybovalo. Moderna bola na Slovensku v skúmanom období plne akceptovaná a uznávaná ako spontánny výraz svojej doby. Veľmi výrazne sa cítila a zdôrazňovala rozštiepenosť teórie a praxe, obzvlášť obmedzené možnosti realizovania moderných konceptov na Slovensku.

Prakticky celý čas a obzvlášť na začiatku 30. rokov sa vo veľmi veľkej miere objavuje trs slov súvisiacich so zdravím, hygienou a prevádzkou a všeobecne s modernosťou. To boli najprístupnejšie argumenty, ktoré nepriamo pomáhali na svet modernej architektúry. Keď sa však v priebehu vývoja presadili, presunula sa pozornosť inde. K pojmom, ktoré obohacovali funkcionalizmus o historicky osvedčené princípy architektúry ("harmónia", "krása", "ladnosť", "vkus"). Väčšie zastúpenie potom mali slová, ktorými sa popisovala viditeľná vzhľadová stránka architektúry.

V plánovitosti sa trvale videl nástroj na presadenie moderny najmä do stavby miest. Volanie po plánovitosti bolo najnaliehavejšie na konci vychádzania časopisu, v čase vzniku totalitného slovenského štátu.

Hlavnými dielami obdobia boli okrem luxusnejších vil a niektorých kolónií menších bytov (Avion a Nová doba v Bratislave, kolónia bankových úradníkov v Košiciach) najmä významné verejné stavby. Preto bolo často frekvencované kľúčové slovo "reprezentatívnosť".

Časopis bol síce zreteľne naklonený modernej architektúre, ale objavovali sa v ňom aj príspevky a diela konzervatívnejšieho charakteru. Niekedy to bolo spôsobené nízkou diferencovanosťou teoretického názoru. Vtedy sa konzervativizmus, ktorý je z dnešného hľadiska zrejмый, do kľúčových slov ani nepremietol. Tam, kde sa v kľúčových slovách objavil, bol reflektovaný ako pozitívne obohatenie funkcionalizmu.

Najpodnetnejší bol Slovenský staviteľ v strednej tretine svojho vychádzania, t.j. okolo polovice tridsiatych rokov. Vtedy sa v ňom objavuje aj súvislý blok teoretických článkov. S odklonom od politickej slobody a demokracie nastáva aj úpadok teoretického myslenia.

Poznámky

¹⁴⁾ Pod modernou architektúrou tu v širokom slova zmysle rozumieme nielen architektúru rannej moderny, ale aj funkcionalizmu a konštruktivizmus. Teda aj obdobie 30. rokov, ktorým sa budeme bližšie zaoberať.

¹⁵⁾ Píše o tom napr. A. Balán v článku Teória a prax (1934, s. 363).

³⁾Časopis vo svojich prvých číslach publikoval aj hodnotenia stavieb, ktoré vznikli už v dvadsiatych rokoch, v ojedinelých prípadoch dokonca ešte skôr (sanatórium Palace v Novom Smokovci).

⁴⁾Výborný časopis Forum, ktorý vychádzal súbežne, sa viac orientoval na nemecké a maďarské kruhy. Bolo by vhodné analyzovať podobným spôsobom aj jeho texty.

⁵⁾Napríklad v niekoľkých článkoch staviteľa J. Hlavaja.

⁶⁾HERDAN, G.: Quantitative Linguistics, London 1964, JELÍNEK, J. - BEČKA, J. V. - TĚŠILOVÁ, M.: Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce. Praha 1961, MEIER, H.: Deutsche Sprachstatistik. Hildesheim 194, MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava 1969.

⁷⁾Analyzovali sme spolu dvanásť ročníkov časopisu. Z nich desať (1931 - 1940) zachytávalo obdobie 30. rokov. Zhodou okolností ročníky 1941 a 1942 už nepriniesli žiadny pozoruhodný hodnotiaci ani koncepčný či teoretický článok. Rovnako v roku 1939 týkajúci článok publikovaný nebol. Pozitívne sa teda analyzovalo 9 ročníkov, každý s desiatimi číslami, teda 90 čísel.

⁸⁾Stručnejšie názvy skupín použité v grafe 4. sú napísané polotučne.

⁹⁾Pod "estetikou" rozumieme celý súbor bežných estetických vlastností - estetickosť.

¹⁰⁾Napríklad hneď v prvom ročníku je séria článkov, ktorá hodnotí internát a vysokoškolskú menzu Lafrancini v Bratislave od K. Šilingera.

¹¹⁾Séria sa začína vo štvrtom ročníku výborným článkom architekta A. Balána Architekt a spoločnosť (s. 51-53).

¹²⁾Prvým takýmto článkom bol príspevok K. SURMU Plánovitá úprava miest a vonkova (1934, s. 269-271).

¹³⁾Časopis uvádza, že sanatórium dr. Szontágha bolo v čase svojho vzniku najväčšie v Európe (1932, s. 5-14).

¹⁴⁾Sem patrí napríklad článok A. BALÁNA o budove jeho Okresnej sociálnej poisťovne v Bratislave (1940, s. 179-184).

¹⁵⁾Tri zostali s ôsmimi slovami pod touto hranicou - "plánovitosť", "svetové strany" a "zeleň".

¹⁶⁾Vplyv českej modernej avantgardy sa priamo odrážal v Slovenskom staviteľovi aj prostredníctvom príspevkov autorov českej národnosti v Slovenskom staviteľovi (napr. A. Balána).